

ภูมิปัญญา รักษาสิ่งแวดล้อม ที่ โรงเรียนวัดหนองหล่ม จ.ลำพูน

“เรื่องสิ่งแวดล้อมถูกผูกขาดว่าเป็นเพียงเรื่องของผู้ใหญ่ โดยที่เด็กๆ ไม่ได้รู้อะไรเลย เด็กๆ ไม่มีส่วนร่วมอะไรเลย การอบรมสัมมนาหรือการประชุมเรื่องสิ่งแวดล้อม จะมีแต่เฉพาะผู้ใหญ่เท่านั้น คำถามก็คือแล้วเด็กๆ หายไปไหนทั้งๆ ที่ในอนาคตพวกเขาต้องเติบโตขึ้นมาดูแลโลกและสิ่งแวดล้อมแทนผู้ใหญ่อย่างเราๆ”

นี่คือคำพูดจากอาจารย์สุวัฒน์ ญาณะโค ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดหนองหล่ม จังหวัดลำพูน ถึงแม้ใครจะมองว่าโรงเรียนวัดหนองหล่ม เป็นเพียงโรงเรียนรัฐบาลเล็กๆ แต่ที่นี่ยังใหญ่ในด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยพยายามปลูกฝังจิตวิญญาณในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้กับเด็กนักเรียน ให้พวกเขาารู้ถึงคุณค่าและประโยชน์ที่พวกเขาจะได้รับ

หลักสูตรท้องถิ่น :

ผลงานภูมิปัญญา บ้าน วัด โรงเรียน

โรงเรียนวัดหนองหล่ม ต.ศรีบัวบาน อ.เมือง จ.ลำพูน เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาที่ดำเนินการพัฒนาและจัดการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา มาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๖ ด้วยวิธีการนศึกษาป่าชุมชน เนื่องจากพื้นที่เดิมมีการตัดไม้ทำลายป่ามากและเกิดปัญหาความแห้งแล้ง

ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน ดำเนินการฟื้นฟูรักษาป่าเรื่อยมา เมื่อโรงเรียนวัดหนองหล่ม พัฒนาการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาด้วยวิธีการนศึกษาป่าชุมชน โดยใช้กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างวัด

โรงเรียน ชุมชน จึงสรุปได้ว่าภูมิปัญญาการจัดการป่าของชาวบ้านเป็นกรณีศึกษาที่เข้มแข็งที่สุด และใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาในระดับ

โรงเรียนวัดหนองหล่มได้ร่วมกับชุมชนในการสร้างแนวป้องกันไฟป่าและพื้นที่ปลอดไฟป่าให้เป็น “แหล่งเรียนรู้” สำหรับนักเรียน มีการสร้างจุดศึกษาธรรมชาติระหว่างเส้นทาง ๒,๕๐๐ เมตร และการสื่อความหมายธรรมชาติ การฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีด้านการรักษาป่า เป็นกระบวนการที่นักเรียนจะศึกษาเองก็ได้ หรือมีวิทยากรชาวบ้านนำก็ได้ ซึ่งนับเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ได้ลงมือปฏิบัติจริง บนฐานความรู้ ความต้องการของท้องถิ่น และเป็นการผสมผสานภูมิปัญญา ความรู้ การปฏิบัติ และการถักทอสายใยของท้องถิ่นที่มีมาแต่อดีต อย่างบ้าน วัด โรงเรียน ให้กลับมามีบทบาทเข้มแข็งอีกครั้งหนึ่ง

กล่าวเฉพาะโรงเรียนวัดหนองหล่มในปัจจุบัน ได้กลายเป็นโรงเรียนที่ได้รับรางวัลสร้างสรรค์ด้านสิ่งแวดล้อมดีเด่นมากมายจากหลายสถาบัน อาทิ รางวัลโรงเรียนสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมดีเด่น เฉลิมพระเกียรติ ครั้งที่ ๔ ปี ๒๕๕๐, กิจกรรมเรื่อง “สระน้ำคุณธรรม” ได้รับเกียรติบัตรของกระทรวงศึกษาธิการ ปี ๒๕๕๐ หรือโล่รางวัลหนึ่งโรงเรียนหนึ่งนวัตกรรมของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน หรือ สพฐ. ด้านการจัดการเรียนการสอน (หลักสูตร

ท้องถิ่นสิ่งแวดล้อมศึกษา) ปี ๒๕๔๙ เป็นต้น และจากความสำเร็วจนนี้ส่งผลให้มีหลายฝ่ายหลายหน่วยงานสนใจเข้ามาดูงานและศึกษาธรรมชาติที่ชุมชนบ้านหนองหล่ม โดยมีผู้สนใจทั้งในประเทศและจากต่างประเทศ เช่น ประเทศญี่ปุ่น ประเทศเกาหลีใต้ ฯลฯ

อาจารย์สุวัฒน์ ญาณะโค ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดหนองหล่มกล่าวว่า หลักสูตรท้องถิ่นที่เกิดจากกรณีศึกษาของท้องถิ่น ทำให้ครูได้เรียนรู้จากชาวบ้านไปพร้อมๆ กับเด็ก ครูไม่ใช่จะรู้เรื่องไปหมดทุกอย่าง “เราต้องทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ เพราะแนวทางอนาคตข้างหน้าในการจัดการศึกษา เราต้องมองท้องถิ่น การศึกษาต้องรับใช้ท้องถิ่นด้วย ครูไม่ได้รู้ทุกอย่าง เราต้องอาศัยชุมชน ต้องอาศัยภูมิปัญญาของชาวบ้านในการเรียนรู้ ยกตัวอย่างเรื่องต้นไม้ ครูไม่สามารถรู้ได้หมดว่าต้นไม้ชื่ออะไร ทำอะไรได้บ้าง เป็นยาหรือสมุนไพรที่ใช้ให้เกิดประโยชน์”

“การศึกษาเราผูกขาดกับโรงเรียนมากเกินไป เราผูกขาดความรู้ไว้ที่มหาวิทยาลัยมากเกินไป เราคิดว่าคนที่เป็นดอกเตอร์หรือคนที่ผ่านมหาวิทยาลัยเท่านั้นที่จะรู้หมดหรือคิดว่าโรงเรียนเท่านั้นที่เป็นแหล่งความรู้ จริงๆ แล้ว ถ้าเราหลุดเข้าไปอยู่ในป่า เราทำอะไรไม่ได้เลย ดังนั้นทุกแห่งน่าจะเป็นการเรียนรู้ได้หมด เราต้องยกย่องและเข้าถึงความรู้ที่มากมายในโลกนี้ และความรู้มากมายมีอยู่แล้วในชุมชน ชาวบ้านเขาใช้ชีวิตอยู่กันมายาวนานอย่างมีความสุข เราจะบอกว่าเขาไม่มีความรู้ได้อย่างไร ชาวบ้านสอนลูกหลานให้เป็นคนดีตั้งมากมาย เราจะไปบอกว่าไม่ใช่ความรู้ ก็เป็นไปไม่ได้”

โรงเรียนวัดหนองหล่มใช้ท้องถิ่นเป็นฐานในการจัดการเรียนรู้ ใช้สภาพปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อมมาเป็นสื่อของการเรียนการสอน และใช้ป่าชุมชนเป็นแหล่งในการเรียนรู้นักเรียนจึงได้เรียนและสัมผัสจาก

อาจารย์สุวัฒน์ ญาณะโค

ของจริง โดยเฉพาะเรื่องสิ่งแวดล้อม อาจารย์สุวัฒน์กล่าวว่า “ถ้าเด็กเรียนแต่ในห้อง ไม่นานเด็กก็ลืม แต่ถ้าเด็กเจอสถานการณ์จริง หลายสิ่ง จะซึมซับเข้าไปในตัวเขา ป่าให้เรามากมาย ป่าให้ชีวิต ถ้าเด็กและเยาวชนรู้ถึงคุณค่าของป่า เราจะสอนเขาว่าป่าให้อะไรมากมายแก่คนเรา”

อาจารย์สุวัฒน์ให้ความเห็นว่า ปัจจุบันนี้ เด็กรับรู้เรื่องคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีเร็วมาก เร็วกว่าเรื่องสิ่งแวดล้อมหรือเรื่องธรรมชาติ “เรื่องสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติเขาไม่ค่อยได้รับรู้ เพราะเขาไม่ถูกปลูกฝัง อย่างเด็กในเมืองก็ไม่เคยเจอ ต้นไม้คืออะไร ธรรมชาติเป็นแบบไหน เขาไม่ผูกพันกับธรรมชาติ เขารู้เรื่องโลกร้อนผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต ซึ่งปัญหาโลกร้อน กรุงเทพฯ จะอยู่รอดได้ก็ต้องมาช่วยกันรักษาป่า รักษาสิ่งแวดล้อมที่เชียงใหม่หรือที่ชนบท

ตามต่างจังหวัด ต้องรักษาป่าภาคเหนือ เพื่อให้น้ำดีลงไป ให้อากาศดีลงไป สิ่งต่างๆ เหล่านี้ต้องปลูกฝังตั้งแต่เด็กๆ เรื่องสิ่งแวดล้อมไม่ใช่แค่เรื่องของผู้ใหญ่ แต่เป็นเรื่องของเด็กและเยาวชนด้วย”

อาจารย์สุวัฒน์บอกว่า “มีคนพยายามทำกิจกรรมกับเด็กมากมาย แต่ดูเหมือนว่าเราจะทำโดยนำเอาความคิดของผู้ใหญ่ไปยึดเยียดให้กับเด็ก ผมว่าบางทีผู้ใหญ่น่าจะทบทวน หรือต้องสร้างการเรียนรู้ให้กับผู้ใหญ่ว่า ทำอย่างไรที่จะให้เด็กงอกงามขึ้นมาด้วยตัวเองมากกว่า”

อาจารย์สุวัฒน์กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “อย่าทำประเด็นสิ่งแวดล้อมให้เป็นเพียงเรื่องของเกมโชว์หรือเป็นลักษณะที่ไม่ยั่งยืน ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่ใช่เรื่องแฟชั่นหรือเกมโชว์ เราจะต้องทำจริงๆ เริ่มจากตัวเรา ปลูกจิตสำนึกให้เด็ก และต้องทำอย่างต่อเนื่อง เรื่องต่างๆ เหล่านี้มันซึมเข้าข้า ไม่เหมือนเรื่อง

คอมพิวเตอร์หรืออินเทอร์เน็ต ด้านคุณธรรมหรือด้านจิตสำนึกเป็นเรื่องที่เราเห็นผลช้า ต้องทำอย่างต่อเนื่องและต้องอดทน ถ้าไม่ได้อะไรก็เอารุ่นต่อไป ผมเชื่อมั่นว่าถ้าเด็กถูกปลูกฝังอย่างดี เมื่อเขาโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ และคิดได้ว่าวัยเด็กเขาทำอะไร ผูกพันกับอะไร สิ่งนี้จะจุดประกายความคิดและอยู่กับเขาตลอดไป ถ้าเราปลูกฝังเรื่องของตัวเองมาก เด็กก็จะเห็นแก่ตัวมาก”

เส้นทางศึกษาธรรมชาติ
ป่าชุมชนดอยผาฮ่าย

ศูนย์พัฒนาศึกษาลิ่งแวดล้อม เส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนดอยผาฮ่าย

หลายสิบปีก่อน ป่าชุมชนบ้านหนองหล่มถูกทำลาย ชาวบ้านได้ร่วมกันฟื้นฟูป่าให้กลับมาใหม่ โดยจัดทำแนวเขตป่าชุมชน และสร้างกฎระเบียบป่าชุมชน เพื่อเป็นการปลูกฝังให้เยาวชนมีจิตสำนึกในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

โรงเรียนวัดหนองหล่มได้จัดกระบวนการเรียนรู้สำหรับนักเรียน โดยจัดทำหลักสูตรสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นโดยใช้ทรัพยากรป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ซึ่งโครงการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษา ใช้เส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนดอยผาฮ่าย โดยนำเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ - ๖ มาศึกษาและเรียนรู้จากป่าชุมชนที่อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก โดยเด็ก ๆ จะมีสมุดคนละหนึ่งเล่ม เพื่อจดบันทึกเกี่ยวกับความรู้ที่มีอยู่ในป่าชุมชน

บนดอยผาฮ่ายจะประกอบไปด้วยจุดศึกษาธรรมชาติ ๘ จุด ซึ่งแต่ละจุดจะมีชื่อที่ใช้เรียกขานต่างกันไป เช่น จุดที่ ๑ เปิดประตู...สู่ป่าชุมชนดอยผาฮ่าย, จุดที่ ๒ ดอยผาฮ่าย...ดินแดนแผ่นดินป่า, จุดที่ ๓ หลากพฤกษา...ที่สูงค่าจากขุนเขา, จุดที่ ๔ ร่วมลำเนา...สร้างสรรค์สมุนไพรร, จุดที่ ๕ มวลปีกขางามวิไล...ม่อนดินแดง, จุดที่ ๖ ทรง

คุณค่อมทัศนจารย์...ถ้าดิน, จุดที่ ๗ ยึดเหนี่ยวรั้งแผ่นดิน...จากผืนป่า และจุดที่ ๘ ประวัติศาสตร์เลิศล้ำค่า...หนองบัว

โรงเรียนวัดหนองหล่มใช้ภูมิปัญญาจากชาวบ้านมาสอนให้กับเด็ก ซึ่งอาจารย์สุวัฒน์เล่าให้ฟังว่า "ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วม ต้องเข้ามาเป็นครู เพราะว่าครูไม่รู้จักต้นไม้ ครูไม่รู้จักป่าแน่นอน ป่าเป็นป่าของเขา ต้นไม้เป็นต้นไม้ของเขา ดินทุกก้อนเป็นของชุมชน เมื่อเราจะจัดกระบวนการเรียนรู้ ใครจะเป็นครูที่ดีที่สุด พวกเราที่เป็นครูทำได้แค่สอนหน้ากระดาน ชาวบ้านคือครูที่ดีที่สุด ชาวบ้านจึงถูกดึงเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอน เป็นครูเป็นภูมิปัญญาของชุมชน"

"ถ้าเราเรียนเรื่องต้นไม้ เรียนเรื่องก้อนหิน เราเรียนหน้ากระดานตำหรืออ่านจากหนังสือ มันก็ไม่ได้ ต้องเดินออกไปดูของจริง เราสามารถใช้พื้นที่ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ นั่นคือการเรียนก็ต้องปรับเปลี่ยน จากที่ให้เด็กต้องนั่งอยู่ในห้องเรียน เด็กต้องออกไปข้างนอก เกิดความสนุกสนาน เกิดความพึงพอใจที่ได้เรียนรู้อะไร การเรียนรู้ก็จะง่ายขึ้น เราสอนจากของจริง เด็กก็เรียนรู้จากของจริง เด็กได้สัมผัสก้อนหินต้นไม้ นี่ก็คือกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นให้ความสำคัญกับเด็ก" อาจารย์สุวัฒน์กล่าว

เด็ก ๆ กับห้องเรียนธรรมชาติ

ถ้าดิน หนึ่งในแปดจุดศึกษาระบบนิเวศดินบนดอยผาฮ่าย

เกษม พิงคะสัน สมาชิก อบต.ศรีบัวบาน บ้านหนองหล่ม หนึ่งในวิทยากรที่ให้ความรู้กับเด็ก ๆ บนดอยผาฮ่าย พาเดินไปตามเส้นทางศึกษาป่าชุมชนดอยผาฮ่าย เล่าให้ฟังว่า "เราจะเดินไปพร้อมกับกลุ่มเด็ก เวลาเราเจอต้นไม้ที่เป็นสมุนไพร เราจะแนะนำว่าต้นไม้นี้เป็นต้นไม้ที่กินได้หรือเป็นยาแก้อะไรได้บ้าง มีสมุนไพรที่คนเฒ่าคนแก่เมื่อก่อนเอาไปทำอะไรบ้าง เราจะแนะนำ หรือต้นไม้ต้นไหนที่เป็นอันตราย เราก็ไม่ให้เด็กเข้าไปใกล้ เช่น ต้นไม้บางต้นเวลาโดนแล้วจะเป็นผื่นคัน ก็จะบอกเด็ก"

บนดอยผาฮ่ายจะมีต้นไม้หายากชนิดขึ้นเต็มไปหมด พี่เกษมจะคอยบอกว่าต้นไม้แต่ละต้นชื่ออะไร มีประโยชน์อย่างไร "อย่างคนเราเวลาคลอคลุกใหม่ๆ ไม่มีน้ำมัน ก็จะมีดินน้ำมัน เขาเปลือกมันไปต้มน้ำให้เดือด แล้วดื่ม จะมี

เกษม พิงคะสัน

รสหวาน ทำให้มีน้ำมันเลี้ยงลูก หรืออย่างต้นสาบเสือ เวลาผีแผด เขาไปทุบปิดปากแผลก็สามารถห้ามเลือดได้ บอกเด็กว่าเวลาเข้าป่า เวลาผีแผดหรือโดนอะไร ทุกอย่างมีอยู่ในป่า หรือสมุนไพรอย่างใดไม่รู้ลึ้มในปากก็มี บำรุงร่างกายให้แข็งแรงนำไปต้มกิน" พี่เกษมให้ความรู้

ขณะที่ใช้สองขาก้าวไปบนดอยผาฮ่าย สองข้างทางเต็มไปด้วยต้นไม้และสมุนไพรขึ้นเรียงรายให้เห็นอย่างเด่นชัด เพียงแต่เรารู้หรือไม่เท่านั้นว่าต้นไม้ที่เห็นมีประโยชน์อะไรกับชีวิตของเราบ้าง

นอกจากเรื่องของต้นไม้และสมุนไพรแล้ว พี่เกษมยังสอนเกี่ยวกับเรื่องพื้นดินที่เราเดินไปด้วย พี่เกษมบอกว่า ผิวดินจะมีหลายอย่าง เช่น บริเวณจุดขมนก พื้นดินจะมีสีแดง เป็นดินที่เรียกว่าดินโป่ง และอีกจุดหนึ่งคือบริเวณถ้ำดิน พี่เกษมก็จะบอกและสอนเรื่องการพังทลายของดินด้วย

ป่าชุมชนซึ่งชาวบ้านร่วมกันฟื้นฟูให้กลับมาสมบูรณ์อีกครั้ง

พ่อหลวงมานพ ชาวสัก

พ่อหลวงมานพ ชาวสัก วัย ๔๗ ปี ผู้ใหญ่บ้านชุมชนหนองหล่ม เป็นอีกหนึ่งวิทยากรที่พาเด็ก ๆ ศึกษาธรรมชาติบนดอยผาฮาย บอกว่า “ถ้าเดินป่า ช่วงหน้าฝนจะเห็นแต่เห็ด เด็กก็ชอบใจ เขาถามว่าทำไมเห็ดมันออกเยอะ ก็บอกเขาว่า นี่คือผลที่เราช่วยกันทำแนวป้องกันไฟป่า และมีการรณรงค์ให้ชาวบ้านเขาเข้าใจ ก็เป็นผลดีที่ย้อนกลับมาให้กับทุกคนในชุมชน ไม่ใช่เฉพาะคนหนึ่งคนใด”

ขณะที่เดินไประหว่างทางบนดอยผาฮาย พ่อหลวงมานพพูดเหมือนเปรย ๆ ขึ้นมาอย่างมีความหมายน่าคิดว่า “ต้นไม้ใบหญ้าใช้เวลานาน ๓๐ - ๔๐ ปี กว่าที่จะเติบโตขึ้นมาได้ แต่เวลาที่คนเราทำลายใช้เวลาเพียงแป๊บเดียว ชาวบ้านเขาใช้ประโยชน์จากป่าเท่าที่จำเป็น นอกนั้นก็ให้เป็นไปตามธรรมชาติ”

“การที่ป่าถูกทำลาย ในความคิดชาวบ้านเขาก็ไม่อยากจะทำ เขาต้องอาศัยป่าเป็นที่ทำมาหากิน บางครั้งก็มีนายทุนเข้าไปทำลายป่า ชาวบ้านก็รับจ้างเขา ทำให้ป่าหมดไป ถ้ายังมีคนเห็นแก่ตัวอยู่ ป่าคงหมดไปอย่างรวดเร็ว โดยมากจะเป็นพวกนายทุนที่ทำลายป่าอยู่ทุกวัน แต่ชาวบ้านจริงๆ เขาไม่ทำกัน เพราะเขาอยู่กับป่า หากินและใช้ชีวิตอยู่กับป่า ถ้าป่าไม่มีชาวบ้านรักษา คิดว่าป่าไม่เหลือแน่นอน”

“หมู่บ้านหนองหล่มพยายามปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเด็ก ๆ ให้เด็กไปเก็บข้อมูลเรื่องป่าของเรา ช่วงหลังมีปัญหาเรื่องไฟป่าขึ้นมา ให้เด็กเข้ามาช่วย ให้เด็กเข้าไปเก็บข้อมูลในหมู่บ้านว่า ทำไมถึงต้องเผาป่าช่วงหน้าแล้ง ต้นไม้ที่ขึ้นมาก็ถูกเผา เด็กได้ข้อมูลมาก็นำเสนอผู้ปกครอง โรงเรียน และที่วัด โดยในการประชุมทุกครั้งจะมีเด็ก ๆ ร่วมอยู่ด้วย”

พ่อหลวงมานพกล่าวว่า “ความรู้อยู่ในชุมชน และการแก้ปัญหาที่อยู่ในชุมชนเช่นเดียวกัน”

ธนาคารความดีและสละน้ำคุณธรรม

นอกจากกิจกรรมศูนย์ศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนดอยผาฮายที่นักเรียนและครูต้องออกมาสำรวจและเดินป่าร่วมกัน โดยมีชาวบ้านเป็นวิทยากรให้ความรู้ตลอดเส้นทาง ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับเด็กแล้ว โรงเรียนหนองหล่มยังมีกิจกรรมดี ๆ อีกมากมาย เช่น โครงการผักปลอดสารพิษ การเรียนรู้เกี่ยวกับพืชต่างๆ ยังมีการเรียนรู้และวิเคราะห์สภาพแวดล้อมที่มุ่งเน้นไปในเรื่องการจัดการขยะ ว่าขยะมาจากไหน มีวิธีการจัดการอย่างไร รวมถึงการนำเศษใบไม้มาทำเป็นปุ๋ยหมัก

อาจารย์สมเดช แก้วลัก

และในปีการศึกษา ๒๕๕๑ นี้ ทางโรงเรียนหนองหล่ม กำลังริเริ่มโครงการระบบเกษตรอินทรีย์ โดยจะไม่ใช่สารเคมีในการทำเกษตรและเป็นการอนุรักษ์พลังงานอีกทางหนึ่งด้วย

อาจารย์สมเดช แก้วลัก สอนที่โรงเรียนวัดหนองหล่มมาประมาณ ๑๑ ปี กล่าวว่า “ในเรื่องของโครงการขยะที่เราทำ อย่างเช่น ใบไม้ จะนำไปทำปุ๋ยหมัก เราจะมีแปลงปุ๋ยหมัก เอาใบไม้ไปใส่ที่แปลง จะช่วยจัดการระบบสิ่งแวดล้อม ซึ่งในเรื่องของขยะแทนที่จะเผา เกิดภาวะโลกร้อน เราไม่เผา เราเอาไปทำปุ๋ยหมักที่อื่น ๆ อาจจะทิ้งหรือไม่สนใจที่จะนำเอามาใช้ประโยชน์ หรือไม่สนใจเศษขยะที่อยู่ตรงหน้า”

“ปีนี้เราจะทำโครงการเกษตรอินทรีย์ คือเราจะไม่ใช่สารเคมีในการทำการเกษตร และจะทำการอนุรักษ์พลังงาน เปิดเทอมใหม่ปี ๒๕๕๑ เราจะเลี้ยงหมู เอาขี้หมูมาทำแก๊ส น้ำที่ล้นจากบ่อแก๊สก็จะเอาไปรดน้ำต้นไม้ จะลองทำกัน โดยเอาเข้าเชื่อมโยงระหว่างเกษตรอินทรีย์กับการอนุรักษ์พลังงาน ขี้หมูที่ล้นออกมาก็จะเอาไปทำปุ๋ยหมักต่อ เอามาผสมกับขยะ แล้วก็มาทำปุ๋ยหมัก คือจะทำให้ครบวงจร”

“การปลูกฝังจิตสำนึกให้เด็กจะง่ายกว่า เพราะเด็กเขารับได้ และเราทำในสิ่งที่เด็กเขาทำเป็นวิถีชีวิตอยู่แล้ว เป็นชีวิตประจำวันของพวกเขา อย่างเก็บขยะมาทำปุ๋ยหมัก และเขาได้เห็นการเลี้ยงหมู คือสิ่งแวดล้อมที่นี้ก็มีการเลี้ยงหมูกันอยู่แล้ว เราให้เขาเริ่มต้นในสิ่งง่ายๆ เหล่านี้ แล้วเขาก็จะค่อย ๆ ซึมซับเข้าไปในสมองของเขาเอง โดยที่เราไม่ต้องไปกระตุ้นหรือบอกอะไรเขา”

“ทุกสิ่งที่ทำเป็นวิถีชีวิตของเขาอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าเราเอาระบบการเรียนการสอนเข้าไปเสริมให้เขา บอกเขาว่า เก็บขยะปุ๊บ ต้องเอาเข้าไปในแปลงนะ เสร็จแล้วก็เอาขี้หมูหรือขี้วัวที่เตรียมไว้มาผสมในขยะตรงนั้น สิ่งนี้ก็จะกลายเป็นปุ๋ยหมัก จากเรื่องง่ายๆ ก็ให้เป็นกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะฝังอยู่ในตัวเด็ก ไม่ต้องเปิดหนังสือมาสอน”

กิจกรรมที่สำคัญอีกกิจกรรมหนึ่งก็คือ “สระน้ำคุณธรรม” ซึ่งเป็นการริเริ่มโดยพระมหาดินแดน บัณฑิตโต พระนักพัฒนาแห่งวัดหนองหล่ม ซึ่งปัจจุบันท่านได้ไปศึกษาต่อยังอีกจังหวัดหนึ่ง จึงไม่ได้พูดคุยกับท่าน แต่โครงการนี้ได้รับการสานต่อโดยทางโรงเรียน โดยเด็ก ๆ จะได้เล่นน้ำที่สระน้ำคุณธรรมฟรีไม่เสียเงิน มีเพียง “ความดี” เท่านั้นเป็นบัตรผ่านประตู

อาจารย์สมเดชเล่าว่า “สระน้ำคุณธรรมริเริ่มโดยพระมหาดินแดน เป็นการทำความดีของนักเรียนต่อสิ่งแวดล้อม เราสร้างเงื่อนไขว่าคนไหนทำความดี เราจะให้เล่นสระน้ำ ซึ่งในความดีนั้น

กิจกรรมการเรียนรู้เรื่องการจัดการขยะ ซึ่งเด็ก ๆ ได้ลงมือปฏิบัติในแต่ละขั้นตอน ตั้งแต่การเก็บรวบรวมใบไม้แห้งนำมาทำปุ๋ยหมัก

ก็จะมีกรอบความดีของเราอยู่คือ เด็กนักเรียนทุกคนในโรงเรียนวัดหนองหล่มจะมี 'สมุดบันทึกความดี' คนละ ๑ เล่ม เราจะเอาคุณธรรม ๔ ประการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นที่ตั้ง คือ ๑. รักษาความสัตย์ ๒. รู้จักข่มใจตัวเอง ๓. อุดทน อุดกลั้น อุดออม และ ๔. รู้จักระวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่"

โดยรายละเอียดปลีกย่อยของคุณธรรม ๔ ประการ จะอยู่ด้านในของสมุดบันทึกความดีของนักเรียน คือ

๑. รักษาความสัตย์

- เก็บของได้คืนเจ้าของ
- ปฏิบัติตามระเบียบของโรงเรียน
- ชื่อสัตย์และรับผิดชอบตนเองและผู้อื่น
- ไม่พูดปด ไม่คดโกง

๒. รู้จักข่มใจตัวเอง

- ไม่อยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตนเอง
- ใฝ่เรียน ใฝ่รู้
- ไม่โกรธ ไม่โลภ ไม่หลง
- ไม่ทำร้ายผู้อื่น

๓. อุดทน อุดกลั้น อุดออม

- รู้แพ้ รู้ชนะ รู้ภัย
- ประหยัดสิ่งของ วางแผนการใช้จ่ายอย่างคุ้มค่า
- ไม่ด่าทอ และทะเลาะวิวาท ทำร้ายผู้อื่น

๔. รู้จักระวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่

- แบ่งปันผู้อื่นอยู่เสมอ
- กตัญญูต่อบิดามารดา และผู้มีพระคุณ
- เสียสละ และบำเพ็ญตนเพื่อส่วนรวมและสถานศึกษา ยึดมั่นในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

"ถ้าเขาทำความดีได้ แต่ละวันเขาจะบันทึกความดีของเขาลงในสมุดบันทึกความดี แล้วเขาก็จะส่งมาให้คุณครูของเขาประเมินสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง หลังจากนั้นเขาก็เอาความดีของเขาไปฝาก 'ธนาคารความดี' ซึ่งจะมีเจ้าหน้าที่ธนาคารความดีอยู่ก็เป็นนักเรียนด้วยกันที่เป็นเจ้าหน้าที่ธนาคารความดีครูจะคอยดูแลเฉยๆ ให้นักเรียนเขาทำกันไป คือแทนที่จะฝากเงิน เด็กนักเรียนก็เดินเข้ามาฝากความดี โดยจะให้ดาวแทนความดีที่เขาทำได้ เช่น ดีเยี่ยมได้ ๔ ดาว ดีมาก ได้ ๓ ดาว ดี ได้ ๒ ดาว และพอใช้ได้ ๑ ดาว เมื่อเด็กทำความดีและได้รับดาวครบ ๑๐ ดวง ก็จะได้เล่นน้ำที่สระน้ำคุณธรรม โดยสระน้ำจะอยู่ในบริเวณวัด น้ำต้องสูบเข้าและอยู่ได้เพียง ๕ - ๖ วัน น้ำไม่ผสมคลอรีนจึงสกปรกเร็ว เด็กจะไม่ได้เล่นทุกวันเหมือนเด็กที่อยู่ในเมือง ที่นี้กอยากลงน้ำเมื่อไหร่ก็ได้ ทุกคนต้องทำความดีก่อน ถึงจะได้ลงเล่นน้ำที่สระน้ำคุณธรรม" อาจารย์สมเดชกล่าว

อย่างไรก็ตาม อาจารย์สมเดชกล่าวว่า ที่สำคัญคือชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการทำทุกอย่าง ถ้า

ชุมชนยอมรับว่าเป็นความต้องการของเขา โรงเรียนเป็นเพียงผู้สานต่อ ก็จะเกิดความร่วมมือที่ดี ทุกอย่างต้องมีการประสานงาน ถ้าพึ่งโรงเรียนจะทำอะไรให้สำเร็จด้วยดีไม่ได้ ถ้าชุมชนไม่ให้ความร่วมมือ

"อย่างในกรณีที่โรงเรียนจะปลูกฝังจิตสำนึกเรื่องต่างๆ ให้แก่เยาวชน โรงเรียนเราให้ไปชาวบ้านก็ช่วยเสริม จิตสำนึกเขาก็เกิดขึ้น ต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน การสร้างจิตสำนึกให้กับเยาวชน ต้องร่วมกันทั้งชุมชนและโรงเรียน บ้าน วัด โรงเรียนต้องประสานงานกัน อย่างชุมชนหนองหล่มจะกลมเกลียวกันหมด วัดว่าอย่างไร ชาวบ้านก็ตาม โรงเรียนก็รับ พอโรงเรียนว่า วัดก็ตาม ชาวบ้านก็เอา ทั้งสามส่วนจะสัมพันธ์กันตลอดเวลา จิตสำนึกของเด็กจึงเกิดขึ้น"

อาจารย์สมเดชกล่าวว่ เรื่องสิ่งแวดล้อม ถ้าเด็กและเยาวชนเขาเข้าใจในท้องถิ่นของตัวเอง เขาจะมีความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหา *“เราต้องให้เขารู้จักตัวเอง รู้จักท้องถิ่นของเขา ก่อน ถ้าเขารู้จักท้องถิ่นของเขา เขาก็จะสามารถปฏิบัติตัวและไปแนะนำคนอื่นให้ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชนอื่น ๆ ได้ เขาต้องรู้จักชุมชน รู้จักบ้านของตัวเอง รักและภูมิใจในถิ่นกำเนิด เขาก็จะรักและหวงแหนป่าของเขา ไม่ว่าจะอากาศ น้ำ หรืออะไรต่าง ๆ”*

ด.ญ.จุฑามาศ เลสิก หรือน้องปาน เรียนอยู่ ป.๖ และเป็นเจ้าหน้าที่ธนาคารความดี น้องปานจะมีหน้าที่เป็นคนบิ่ดาวลงในบัตรสะสมความดีให้เพื่อนๆ ซึ่งน้องปานทำหน้าที่นี้มาตั้งแต่อยู่ ป.๕ โดยมีเจ้าหน้าที่ธนาคารความดีแบบน้องปานประมาณ ๖ คน

น้องปานบอกว่า ชอบกิจกรรมหลายอย่างที่โรงเรียนวัดหนองหล่ม *“ชอบโครงการปุ๋ยหมัก เพราะสนุก ได้เรียนรู้การนำขยะใบไม้ลงแปลง เก็บใบไม้ไปใส่กองขยะ และทำเป็นปุ๋ยหมัก ได้เล่นไปด้วย สนุกด้วย เมื่อก่อนชาวบ้านจะปลูกผักปลอดสารพิษที่แปลง ไปช่วยรดน้ำแปลงผัก และขอประสบการณ์ ได้เล่นกับเพื่อนๆ สนุกดี และก็ชอบเดินไปคอยผายาย”*

“ที่คอยผายาย ได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องต้นไม้ มีครูพาไป ครูจะบอกว่าต้นไม้ทำอะไร ชื่ออะไร ทุกคนจะมีสมุดไปจด จดว่าต้นไม้ต้นนี้มีประโยชน์ยังไง ทำอะไรได้บ้าง ชอบเพราะสนุกมาก และได้ความรู้”

แม้จะเป็นเด็กผู้หญิงตัวเล็กๆ แต่น้องปานบอกว่า *“เคยได้ยินเรื่องโลกร้อน ครูบอกว่าเป็นเพราะคนเราเป็นคนทำ”*

ด.ญ.อรุษา เลสิก หรือน้องมาย เรียนอยู่ ป.๖ ห้องเดียวกับน้องปาน และมีหน้าที่เป็นคนรวบรวมสมุดบันทึกความดีมาให้น้องปานอีกทีหนึ่ง

น้องมายบอกไม่แตกต่างจากน้องปานมากนักว่า *“ชอบกิจกรรมหลาย ๆ อย่าง ชอบโครงการปุ๋ยหมัก เพราะสนุกและได้ความรู้ และชอบเดินไปคอยผายาย ได้ความรู้เกี่ยวกับต้นไม้ และได้เรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรว่ทำอะไรได้บ้าง ต้องเดินไปบนคอยผายาย สองข้างทางมีป่ารอบๆ มีจุดคนูก มีถ้ำดิน สมัยก่อนมีเลี้ยงวัว ไปนอนหลบฝนได้ ตอนนั้นมันทรุดตัวลงแล้ว”*

น้องมายบอกว่า *“ถ้าเรียนแต่ในห้องจะไม่ค่อยรู้สิ่งเหล่านี้”*

ในเรื่องปัญหาโลกร้อนหรือสิ่งแวดล้อมที่ทรุดโทรมลง น้องมายบอกว่า *“ครูบอกถึงปัญหาเรื่องโลกร้อน มีคนมาตัดไม้ทำลายป่า ครูบอกว่าการตัดไม้ทำลายป่าไม่ดี อย่างหนู หนูเอาใบไม้ไปทำปุ๋ยหมักก็สามารถช่วยแก้ปัญหาเรื่องโลกร้อนได้”*

จากบรรทัดแรกกระทั่งถึงบรรทัดนี้ คงเห็นได้ชัดเจนว่า โรงเรียนวัดหนองหล่ม จังหวัดลำพูน และชุมชนหนองหล่ม นับเป็นตัวอย่งที่ดีในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมในด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่คุนครูและผู้ใหญ่ทุกท่านได้ให้ความสำคัญในการปลูกฝังการอนุรักษ์ในจิตใจของเด็ก ๆ รวมถึงกิจกรรมอีกมากมายที่ทำให้เด็ก ๆ ตระหนักถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ธรรมชาติ และทำความดีเพื่อชุมชนของตนโดยไม่เห็นแก่ตัวเองเป็นที่ตั้ง ที่สำคัญคือการประสานงานเป็นหนึ่งเดียวกันของชุมชน ทั้งบ้าน วัด และโรงเรียน ที่ทำให้ทุกอย่างคล่องจงและลงตัว ซึ่งคงปฏิเสธไม่ได้ว่าในปัจจุบันหลายพื้นที่ ชุมชนแตกสลายต่างคนต่างอยู่ ไม่สามารถกลมเกลียวและเป็นหนึ่งเดียวกันได้ เรื่องราวจากโรงเรียนวัดหนองหล่มและชุมชนบ้านหนองหล่มมีหลายแง่มุมให้เราได้ขบคิดตีความ อยู่ที่ว่าเราแต่ละคนจะพบเห็นและตีความจากแง่มุมใดเท่านั้นเอง

